

SPOREN VAN HERINNERING

nr.29
September
2018

BELGIQUE - BELGIË
PP
BRUSSEL X
1/9464

PEDAGOGIE EN GESCHIEDENISOVERDRACHT

EEN UITGAVE VAN
VZW AUSCHWITZ IN GEDACHTENIS

| DRIEMAANDELIJKS NR 29 | JULI - AUGUSTUS - SEPTEMBER 2018
| AFGIFTEKANTOOR: BRUSSEL X | ERKENNINGSNUMMER P 602292

INHOUDSOPGAVE

ACTUALITEIT

Phuntsok - Ping Cuo
Heen en terug.
pag. 2

AUSCHWITZ

De dodenmarsen vanuit
Auschwitz. Bestemming: de
blauwe driehoeken te
KL Mauthausen.
pag. 5

UITGEDIPT

Tomí Ungerer
pag. 8

WIST JE DAT...

...dat de Oekraïense stad Lviv
verschillende namen heeft
gedragen doorheen
de geschiedenis?
pag. 10

VRAAGSTUK

Grenzen in de Westelijke
Balkan van 1941 tot 2008.
pag. 12

KLASREFLECTIE

Het hedendaagse Polen.
Haar gestolen grens en haar
nieuw verworven grenzen.
pag. 18
+ pedagogische fiche pag. 20

VARIA

pag. 21

Verantwoordelijke uitgever
Henri Goldberg
vzw Auschwitz in Gedachtenis
Wolstraat 17/Bus 50 - 1000 Brussel

© Alle rechten voorbehouden

ACTUALITEIT

Gestolen grenzen

— Phuntsok werd geboren in Tibet. De 'nieuwe administratie' veranderde zijn naam in Ping Cuo omdat dit Chineser klinkt. Maar het is Phuntsok die ons vertelt hoe zijn grenzen, zijn identiteit en zijn cultuur hem werden ontstolen.

PHUNTSOK PING CUO

Heen en terug

© Alle rechten voorbehouden

Phuntsok is een man uit het hoge gebergte. Hij werd in Tibet geboren in 2089 – 1962 in onze telling. Zijn familie, bestaande uit moeder en vader, vier jongens en twee meisjes, groeide op in het Dhomo-district. Zijn vroegste herinneringen gaan terug naar blauwe berglucht, grazende jakken en dorpjes die elk jaar bezocht werden door honderden mensen die er hun kwalen kwamen genezen in de twaalf bronnen die er ontsproten. Elke bron had zijn eigen kracht, een water voor elk zeer. Van geheel Tibet reisden mensen naar zijn streek om de magie van het zuiverende water te beleven. Vooral van maart tot mei en van september tot oktober kon je de reizigers van overal tegenkomen. En er was ook het jaarlijks 'oogsten' van de *cordyceps*, een symbiose van een paddenstoel en een rups, wat in China veel geld oplevert als 'medicijn'. Het kleine jongetje werd benieuwd van al dat komen en gaan, benieuwd over wat over de grenzen van zijn dorp leefde, wat het betekende om vrij te kunnen reizen... In 2002 verliet hij zijn geboorteland en kwam twee jaar later in België aan.

1. In je geboorteland al aangesloten bij de Chinese republiek. Je hebt het vrije Tibet dus nooit zelf gekend. Wanneer begon je te beseffen dat de grenzen van je land gestolen werden?

Toen ik nog een peuter was, hoorde ik de verhalen van de ouderen van het dorp. Zij spraken over de schoonheid van de vrijheid. Ik hoorde hoe het was om vrij te leven in een cultuur die meer en meer beperkt werd door de bezetter. Eén van de meest markante belevenissen van het verdwijnen van onze grenzen, beleefde ik op de leeftijd van 7 jaar. Mijn grootvader stierf. Het was de traditie in Tibet om kaarsen aan te steken bij het overlijden van een familielid om de geest van de gestorvene de weg te wijzen naar de eeuwigheid. Mijn grootmoeder stak geen enkele kaars aan. Toen ik haar vroeg waarom, antwoordde zij dat de nieuwe bazen van het land dit niet echt toelieten. Het communistische China was tegen alle vertoon van geloof. Dit waren jaren waarin heel dikwijls hele kloosters vernield werden, en mijn grootmoeder was bang voor de gevolgen van on-

gehoorzaamheid. Twee of drie jaar later gebeurde iets dat mijn hele leven zou veranderen. Mijn vader was, samen met twee vrienden, op zoek gegaan naar de Tibetaanse regering in ballingschap. De drie mannen werden gevat door de Chinese politie. Mijn vader werd niet onmiddellijk naar de gevangenis gebracht. Hij werd teruggebracht naar ons dorp. Zoals dikwijls gebeurt met mensen die er politieke ideeën op nahouden, had hij zowel vrienden als vijanden. De Chinese politie lieten zijn 'vijanden' samenkomen op het dorpsplein en gaven hen de opdracht mijn vader eerst een goed pak slaag te geven. Pas na dien bracht men hem zwaar gewond naar de gevangenis. Hij zou er pas 12 jaar later uit terug komen. Een aantal 'vrienden' van mijn vader werden 7 tot 8 jaar opgesloten.

2. Wat maakte dat je besloot om je geboorteplek te verlaten om een totaal onbekend lot op te zoeken?

Het was eigenlijk door een groeiende bewustwording van onrecht, en door een groeiende nieuwsgierigheid naar wat er in de rest

Een Tibetaanse man op zoek naar de felbegeerde cordyceps. ↑

van die grote wereld gebeurde. Een zoektocht naar kennis, naar alle verboden informatie. Ik had een klein radiootje kunnen bemachtigen dat ik beschermde als een echte schat. Ik zorgde er steeds voor dat ik batterijen had en ik probeerde zoveel mogelijk te luisteren naar een van de illegale zenders die probeerde om de verdrukte bevolking op de hoogte te houden van het nieuws uit de wereld en uit eigen land en streek. Meestal was dat geen goed nieuws. Je moet weten dat de administratie liet verstaan dat families van activisten verboden terrein waren. De meeste mensen wilden uit schrik weinig of niets te maken hebben met mij, mijn broers, zussen en mijn moeder. Wij werden de meeste tijd min of meer gemeden door ons eigen volk en tegelijk sterk in het oog gehouden door de Chinese *Big Brother*. Wij vormden namelijk een gevaar... Wij zouden kunnen wraak nemen voor het gevangen zetten van onze vader. Dat had onder meer tot gevolg dat zij er alles aan deden om ons onderwijs te ontzeggen. Tot op heden valt het mij zwaar te zien dat ik daarvoor niet goed ben in communicatie met anderen. In oktober

2002 was ik de vele controles en beperkingen definitief beu en vertrok ik naar een betere toekomst.

3. De landsgrenzen van Tibet werden compleet uitgegomd door China, maar dit zijn slechts lijnen op een landkaart. Wat zijn de grenzen die men jou heeft afgepakt, wat is het belangrijkste dat men van jou heeft gestolen?

In Tibet is het er vooral om te doen stiekem een hele cultuur uit te vegen. Je kan bijna van een culturele genocide spreken. Als een langzaam gif is de Chinese bezetter alle grenzen van onze cultuur aan het wegmoffelen. In de scholen spreek je nog enkel Chinees. De taal verdwijnt langzaam maar zeker. Maar ook de meest alledaagse dingen van het leven: de kookkunst, bepaalde soorten voedsel, gewoontes en gezegden, klederdracht, muziek en dans, echt een gehele cultuur verdwijnt in het niets. Het begint er stilaan op te lijken dat de kinderen van vandaag letterlijk het verschil niet meer kennen tussen Tibetaan of Chinees zijn. Zij worden gehersenspoeld op school. Chinezen zijn in de grote meerderheid en hun stemmen klinken luid. De en-

kele Tibetaan die zich nog wil laten horen verdwijnt aan het eind van het verhaal toch ergens achter tralies. Een heel recent verhaal is van een man die zijn jonge zusje de Tibetaanse literatuur wilde aanleren. Volgens een Chinese wet mag dit. Toen hij naar Beijing ging om officieel de toelating te vragen, werd hij honend de straat opgezet. Hij deed zijn verhaal over de Chinese schijnwetten aan een Amerikaans journalist en belandde in de gevangenis voor verraad. Wat mij vooral ontnomen is door het stelen van de grenzen van mijn land, is het samenzijn met mijn familie en vrienden, is de hoop ooit mijn dorp terug te zien.

4. Toen je in een onbekende wereld, in een totaal vreemde cultuur aankwam, had je toen eerder een euforisch gevoel van totale vrijheid of bleef het gewicht van de gewiste grenzen van Tibet op je schouders drukken?

Een direct en euforisch gevoel van totale vrijheid kan ik het niet noemen, neen. Wat wel in sterk contrast was met waar ik vandaan kwam, was dat ik niet meer constant bespied en gecontro-

Phuntsok als vaandeldrager
bij een ere-ceremonie voor
slachtoffers van de Shoah. ↓

© Alle rechten voorbehouden

↑ Iedere Tibetaan die zich verplaatst, soms zelfs naar een andere wijk, ondergaat controles en moet zich verantwoorden.

leerd werd. Ik leerde een 'vrijheid van beweging' kennen. Maar na een tijdje word je je bewust dat die 'totale' vrijheid ook niet 100% echt is. Je krijgt al vlug een nieuw etiket opgeplakt. Waar je vroeger de zoon van een politiek activist was, ben je nu ineens een politiek vluchteling. Er blijft een label aan je leven plakken. Je bent zelden enkel maar Phuntsok, je bent meestal ook 'die Tibetaanse vluchteling'. En de blikken op straat zijn niet altijd even vriendelijk.

5. Jouw naam werd door de Chinese administratie aangepast aan hun eigen taal. Op welk moment beseftte je dat niet enkel jouw landsgrenzen gestolen werden, maar ook jouw identiteit?

Wanneer je in Tibet naar een administratie ging om je papieren in orde te brengen, werd je naam in het Tibetaans en in het Chinees genoteerd. Niemand kon uiteraard Chinees lezen in de dorpjes in de Himalaya. In het Tibetaans stond mijn correcte naam geschreven. Wanneer ik in Europa toekwam, werd ik bijgestaan door een tolk. Een man die Chinees kon lezen en spreken. Hij las mijn

naam in het Chinees en die klonk als Ping Cuo. De administratie had mijn naam dus aangepast zonder mij dit mee te delen, laat staan te vragen. Dit was wel het laatste dat ik verwachtte en een enorme schok voor mij. Ik kon mijn naam laten veranderen vertelde een advocaat mij, maar dit zou me € 1000 kosten. Niet direct een som die je als asielzoeker op zak hebt. Het bleef dus voor de buitenstaander Ping Cuo. Ik was al gelukkig dat ik de kans had gekregen om de gevangenis die mijn land is, te kunnen verlaten doordat ik slechts op 5 uur stappen van de grens leefde. Duizenden andere die duizenden kilometers in het binnenland van Tibet leven, kunnen van weggaan zelfs niet dromen. Ik leerde een mooie Tibetaanse gemeenschap kennen in België en heet nu terug Phuntsok. Ik ben ervan overtuigd dat ieder mens recht heeft op geluk, op respect, op dezelfde rechten. Of je nu in een dorpje in de hoge bergen geboren bent of in een schatrijke wereldstad. Vrijheid, respect en een eigen identiteit zouden universele rechten moeten zijn. ■

Interview: Georges Boschloos
Vzw Auschwitz in Gedachtenis

Dodenmarsen vanuit Auschwitz.

Bestemming: de blauwe driehoeken te KL Mauthausen.

— Wanneer het Sovjetleger op een voor de nazi's verontrustende manier Auschwitz benaderen, beslissen laatstgenoemden om het kamp te evacueren. De nog in goede fysieke staat verkerende kampgedetineerden moesten te voet naar veiligere oorden vertrekken waar zij nog ingezet konden worden voor de nazi-oorlogsindustrie. Deze marsen zullen de geschiedenis ingaan als de Dodenmarsen. Een van die bestemmingen was het concentratiekamp Mauthausen (heden in Oostenrijk). Zij die de aankomst gehaald hadden, ontdekten er menig "blauwe driehoeken", onderscheidingsteken voor de "migranten". Onder deze laatsten bevonden zich een groot aantal Spanjaarden die voorheen het dictatoriaal regime van generaal Franco ontvlucht waren. In dit artikel zullen wij een blik werpen op deze miskende driehoeken: de kleur van de "staatlozen" wiens grenzen hen op een zekere manier ontnomen werden.

Alberto Israël: *We zagen dat er Spanjaarden waren en zij beschouwden ons onmiddellijk als broeders. Zij legden ons uit dat zij daar zaten door Franco, dat ze angst hadden terug te keren naar Spanje... Franco was er nog steeds en zij waren nog steeds zijn vijanden...* ↓

© Vzw Auschwitz in Gedachtenis/Frédéric Crahay

Een zware evacuatie

Tegen het einde van 1944 beslisten de nazi's om het vernietigingscentrum te Birkenau te ontmantelen door de gaskamers en de crematoria op te blazen. In het concentratiekamp daarentegen dienden zij die lichamelijk nog capabel waren een voettocht te ondernemen zich klaar te maken om te vertrekken naar een voor hen onbekende bestemming. Begin 1945 ondernamen zij de zogenaamde Dodenmarsen, woord verwijzend naar het hoge dodental tijdens deze onderneming. Wij volgen in dit artikel de weg die Alberto Israël heeft afgelegd.

De aankomst van Alberto Israël te Mauthausen – de ontmoeting met de "blauwe driehoeken":

J.P.: Kunt u me vertellen over uw ontmoeting met de Spaanse "blauwe driehoeken" na uw aankomst in Mauthausen?

A.I.: (Bij mijn aankomst) zag ik dat er een blok was met Spanjaarden. Ik wist eerst niet dat zij Spanjaarden waren. Maar toen ik toekwam, hebben ze het me verteld. Ik vroeg: "Wat doen jullie hier?" (...) Tijdens de Spaanse oorlog nam Franco al die Spanjaarden gevangen... al zijn vijanden. En Hitler heeft hen naar een concentratiekamp gestuurd (...).

Alberto Israël werd geboren op 3 augustus 1927 te Rhodos.

Op 18 juli 1944 werd hij samen met alle ander Joden van Rhodos opgepakt en overgebracht naar Haïdari (Griekenland) om vervolgens op 3 augustus 1944 gedeporteerd te worden naar Auschwitz. Op 17 januari wordt hij geëvacueerd naar Mauthausen. Hij wordt er door de Amerikanen bevrijd op 5 mei 1945.

↑ <http://www.english.illinois.edu/maps/scw/chronology.htm>
 nationalisten en de republikeinen. Uiteindelijk zal de nationalist Franco de overwinning behalen en tot 1975 als dictator over Spanje blijven heersen.

Kort overzicht van de Spaanse Burgeroorlog en van het Spanje van Franco.

Begin jaren 1930 ging het koninkrijk Spanje over in de Tweede Spaanse Republiek dat zich politiek gesproken links richtte. Enkele generaals, die zich ideologisch eerder conservatief opstelden, waren hiertegen gekampt. Laatstgenoemden verklaarden zich nationalistisch (tegen het separatisme die in bepaalde regio's in het land heerste) en aanschouwden veeleer een autoritair staatsregime. In 1936 trachtten de generaals hun ideologie op te dringen aan de hand van een staatsgreep. Deze machtsgreep lukte slechts

deels, wat resulteerde in de Spaanse Burgeroorlog. Generaal Francisco Franco (1892 - 1975) werd aangeduid door de andere generaals als hoofd van de nationalistische militaire troepen die de republikeinen moesten bevechten. Hij slaagde erin meerdere rechtse bewegingen (waaronder koningsgezinden en nationalisten) te verenigen in de *Movimiento Nacional* (de "Nationale Beweging"). Als fascist en nationaal-katholiek vervolgt hij het communisme en het liberalisme. In 1937 krijgt Franco militaire hulp van de Italiaanse fascistische dictator Mussolini en tevens van de nazidictator Adolf Hitler die hem zijn volledige steun toezegt.

In 1939, na een bloederige strijd, verliezen de republikeinen hun ondernomen acties in hun regio's ten voordele van het conservatief nationalisme van Franco. Laatstgenoemde beëindigt de Republiek en het era van de Franco-dictatuur ziet het daglicht. Franco draagt de titel van *Generalissimo*. Hij regeert als staatshoofd waar de democratie opgeheven wordt en de conservatief-katholieke ideologie de burgers domineert. Het einde van de Spaanse Burgeroorlog betekende niet het einde van de persecuties van de tegenstanders; tienduizenden republikeinen ontvluchten het land naar o.a. Frankrijk waar menig opgesloten zullen worden in kampen waaronder dat te Gurs.

Wanneer Frankrijk aangevallen en bezet wordt door nazi-Duitsland zullen duizenden Spaanse "staatlozen" eveneens slachtoffer worden van de anticommunistische ideologie van de nazi's en zullen ze ingezet worden door de bezetter. Ze worden gedeporteerd, voornamelijk naar Mauthausen, waar hen een heel onderscheidbare kleur zal worden toegekend!

De Spaanse “migranten” te Mauthausen¹

De Spaanse republikeinen zagen zich de grenzen van hun vaderland gestolen worden. Franco ontnemt hen hun nationaliteit en hierdoor ontstaan “staatlozen” die ten voordele van het bezetende dictatoriaal regime als gratis te gebruiken werkrachten ingezet kunnen worden voor haar economie. Zij worden als “migranten” verplaatst naar een land waar zij slavenarbeid moeten leveren.

(Niettegenstaande waren de Spanjaarden niet de enige nationaliteit die door de nazi's werden uitgebuit; ongeveer 1,7 miljoen Polen werden naar Duitsland gedeporteerd om er te werken. Zij kregen tevens een blauwe driehoek toegekend.)

De Spaanse “migranten” kregen een blauwe driehoek op een rode driehoek als achtergrond: migranten die aangehouden werden om politieke redenen.

Wanneer KL Mauthausen in 1938 opgericht wordt, zullen ongeveer 23 400 Spaanse concentratie - kampgedetineerden in de zomer 1940 gedeporteerd worden uit Frankrijk (dit stelt ongeveer 90% van de totaliteit voor)². Laat ons niet vergeten dat dit kamp, gesitueerd in de nabijheid van een grindmijn waar extreem harde arbeid moest geleverd worden, gecatalogiseerd werd op ‘niveau 3’, d.w.z. dat hun wederkeer ‘niet gewenst’ werd (naziterminologie duidend op de – langzame – dood door arbeid). In 1941 draagt ongeveer 60% van de populatie van Mauthausen een blauwe driehoek.

↓
Ontmoeting tussen de twee dictators
Hitler en Franco in oktober 1940
te Hendaye (Frans-Spaanse grens).

© https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/1/10/20082922

© http://historiasdemoralizaral.blogspot.com

↑
Het kampuniform waarop een blauwe
driehoek werd genaaid voor de staatlozen
en een 'S' voor *Spanier* (Spanjaard).

Vanaf het begin van KL Mauthausen bezetten Duitsers van gemeen recht (een groene driehoek dragend) een belangrijke positie, m.n. die van *Kapo*. Maar vanaf de zomer 1940 zal dit veranderen: deze groene driehoeken deelden onderling geen gemeenschappelijke ideologisch standpunt en waren onderling wantrouwig. Dit had tot gevolg dat er geen eenheid onder hen was. Het tegenovergestelde was wel van toepassing onder de Spanjaarden. Zij deelden éénzelfde ideologie: het antifascisme! Dit leidde tot een ‘beter’ (over)leven. Echter zal ongeveer 64% van de Spanjaarden sterven onder de nazibehandelingen. Minder dan tienduizend Spanjaarden zullen het naziregime overleven.

J.P.: Hebt u een verhaal van een Spaanse kampgedetineerde die u ontmoette in Mauthausen dat u bijgebleven is?

A.I.: Bij het binnengaan in de blok van de Spanjaarden begon ik hun taal te praten en daar heb ik een arts leren kennen die de *Cojo* (de kreupele) werd genoemd. Hij hield zich met mij bezig. Hij had het moeilijk, maar het zijn die gebaren die men nooit vergeet! Hij gaf me een soepkom en zei: “Hier, eet! Het zal je goed doen.” ■

Johan Puttemans
Pedagogisch coördinator
Vzw Auschwitz in Gedachtenis

Dit artikel kan in haar geheel geconsulteerd worden op onze website.

(¹) <http://www.scrapbook-pages.com/Mauthausen/KZMauthausen/History/SpanishRepublicans.html>

(²) David W. PIKE. Spaniards in the Holocaust: Mauthausen, the Horror on the Danube (2000)

Tomi Ungerer

Tom Ungerer is een van de bekendste namen uit de hedendaagse jeugdliteratuur. Hij is verantwoordelijk voor klassiekers als *Les trois Brigands (De drie rovers)*, *Cricor*, *Rufus*, *Orlando* en *Le Chapeau volant (De hoed)*, die je in tal van school- en openbare bibliotheken terugvindt. Zijn kinderboeken zijn in meer dan veertig talen vertaald. Deze schrijver-illustrator, afficheontwerper en geëngageerd kunstenaar klaagt onrechtvaardigheid, conflicten en uitsluiting aan. Tegelijkertijd vertelt hij kinderen verhalen over onverwachte vriendschappen en onwaarschijnlijke helden.

Eet humanistische engagement van Tomi Ungerer komt voort uit zijn kindertijd. Die beleefde hij tijdens de Tweede Wereldoorlog toen zijn geboortegrond in 1940 de facto geannexeerd werd door het Reich. De annexatie van de Moezel stond synoniem voor een opgelegde verduitsing, onderdrukking en de gedwongen inlijving van jongeren bij de Wehrmacht of de Hitlerjugend. De zogenaamde 'malgré-nous' van wie de jongsten amper 15 jaar waren, werden naar de verschrikking van het Russische front gestuurd. Van de ene op de andere dag werd het Frans strikt verboden. Het Duits en het gotisch schrift werden verplicht. Het dagdagelijkse leven van de bevolking werd er een gevuld met terreur. De Elzas kreeg zelfs een

eigen concentratiekamp: het Natzweiler-Struthof. Bij de Ungerers bleef het Frans echter de voertaal. Tomi schetste in zijn schriftje het leven onder de bombardementen, de overlevingsdrang van de soldaten en de wreedheid van de vijand. Zijn moeder liet hem karikaturen tekenen van Hitler of een executie beschrijven. Ze moedigde hem actief aan ongehoorzaam te zijn aan de vijand. De jonge Tomi nam onmetelijk grote risico's door zijn dagboek op die manier te illustreren. Als het in verkeerde handen was gevallen, had het wellicht tot de deportatie van het hele gezin geleid. Hij was nog maar 13 jaar toen zijn tekentalenten hem tot een verzetsstrijder maakten. De oorlog liet onuitwisbare sporen na. In een interview voor de documentaire '39-45:

© Alle rechten voorbehouden

La guerre des enfants' van Julien Johan et Michèle Durren, geeft Tomi Ungerer toe nog elke nacht wakker te schrikken van nachtmerries. Zijn hele identiteit, zo zegt hij, werd in drie stukken gescheurd: een Franse identiteit thuis, een Duitse op school en een Elzassische identiteit op straat met zijn vrienden. Het leven onder de bezetting en het onderwijsplan doordrongen van haat, troffen hem diep. Erger nog, het einde van de oorlog betekende in geen geval een terugkeer naar een normaal leven of het einde van de onderdrukking. De Elzassers werden gestigmatiseerd en verworpen door de Frans-Franse maatschappij die haar territorium koste wat het kost terug wilde en heel achterdochtig was tegen mensen die een beetje praatten zoals de vijand. Dit hakte er zwaar in bij Tomi. Toch wist hij boven die moeilijkheden uit te stijgen. In zijn verhalen krijgen de thema's 'respect voor verschillen' en een 'harmonieuze manier van samenleven tussen mensen die niet met elkaar door één deur kunnen' een belangrijke plaats. Vele jaren later keert Tomi terug naar de bron. Hij put uit de ervaringen van zijn kindertijd voor een verhaal over een teddybeer, Otto; dat is traditioneel speelgoed in Duitsland en bij uitstek

Tom Ungerer Otto

een overgangsvoorwerp. Het album *Otto: the Autobiography of a Teddy Bear* verschijnt oorspronkelijk in het Engels in 1998. De Franse versie volgt een jaar later. Het boek is bedoeld voor kinderen van 8 tot 11 jaar en confronteert de jonge lezers subtiel en bondig met de Tweede Wereldoorlog.

De auteur beschrijft het antisemitisme, de oorlog, het racisme en de vriendschap tussen twee kinderen. De historische feiten raken vermengd met zijn fantasie. Zonder datums en in beelden vertelt hij over het verplicht dragen van de gele ster (september 1941), het begin van de deportatie van de Duitse Joden (oktober 1941), het vertrek van de vaders naar het Russische front, de bombardementen van de geallieerden en de aankomst van de Ameri-

kaanse troepen in Duitsland, verbeeld door een Afro-Amerikaanse GI. Alle kinderen lijden hieronder, Joods of niet. Dat maakt het boek net zo krachtig. Het gruwelijke lot van de jonge Israëlieten en het ontegensprekelijke, bijkomende lijden van de Duitse kinderen, wordt verbeeld in hetzelfde verhaal, naast elkaar.

Het boek is ook beschikbaar als pocket en is een kostbaar pedagogisch hulpmiddel. Leerkrachten vinden er alle elementen in om een overzicht te bieden van de geschiedenis in het algemeen en onze tragische geschiedenis in het bijzonder. Het verhaal bevat de chronologie van de evenementen die hebben geleid tot de uitroeiing van de Joden en in het bijzonder van de kinderen. Tom Ungerer beschrijft ook het

Otto, Autobiographie d'un ours en peluche verscheen bij *L'école des Loisirs* in de collectie *Les Lutins*.

drama dat de niet-Joodse kinderen hebben meegemaakt, wie ze ook waren. Deze kindslachtoffers worden genoemd in hetzelfde verhaal. Zo'n totaalzicht is waardevol. Het biedt leerkrachten de mogelijkheid een denkoefening te houden over oorlog en racisme buiten de context van de Tweede Wereldoorlog en deze onderwerpen te bespreken binnen een hedendaagse context.

In dit boek zijn de kinderen het slachtoffer van de dwaasheid van de volwassenen. Tegelijk overleven ze, komen ze beprovingen te boven en slagen ze erin hun leven terug op te nemen; tot ze elkaar op een dag weer tegenkomen. Dit filosofische beeldverhaal nodigt de 'vierde generatie' uit zich te buigen over wat hun peers meemaakten in een oorlog die voor hen stilaan tot het verre verleden behoort. ■

Sabine Bordon
Gastonderzoeker CEGESOMA
Vertaald uit het Frans door
Rudy Trullemans.

... de Oekraïense stad Lviv verschillende namen heeft gedragen doorheen de geschiedenis?

© vzw Auschwitz in Gedachtenis / Frédéric Crahay

Gedenkplaats te Lviv op de plek waar ooit de Gouden Roos synagoge stond.

Lviv is eigenlijk een schoolvoorbeeld van een stad die op de grens ligt met verschillende landen en culturen. De verschuivingen van de grenzen hebben zich geuit in de meerdere namen die ze rijk is: Lviv in het Oekraïens, Lwów in het Pools, Львов in het Russisch, Lemberg in het Duits, Leopoli in het Italiaans, Leopoli in het Latijn, Ilyvó in het Hongaars, Lemberik in het Jiddisch en zelfs Léopol in het Frans. Zoveel namen, zoveel identiteiten.

De stad telt nu zo'n 730 000 inwoners en is één van de meest vooruitstrevende steden in het hedendaagse Oekraïne. Ze werd in de 13e eeuw gesticht en fungeerde als de hoofdstad van de streek Galicië. In de 14e eeuw kwam Lviv in Poolse handen terecht en werd in de loop der eeuwen een multiculturele stad met een Poolse meerderheid, het platteland errond bleef echter sterk Oekraïens. De stad werd een kruispunt van religies, wetenschappen

en talen. Het jaar 1772 werd gekenmerkt door de opdeling van het koninkrijk Polen onder zijn buurlanden, namelijk Pruisen, Oostenrijk en Rusland en zo kreeg Lwów een plaats in de Oostenrijkse staatsstructuur onder de naam Lemberg. De stad kreeg het statuut van hoofdstad van het kroonland Galicië – Lodomerië en kende een bloeitijd van zo'n honderd jaar. Architecturaal heeft de stad op sommige plekken veel weg van Wenen. Op het einde van de Eerste Wereldoorlog werd

de regio geteisterd door conflicten tussen de Polen (die hun land weer op de kaart van Europa wilden zetten) en Oekraïense strijdkrachten (die een onafhankelijk Oekraïne voor ogen hadden). In 1918 werd de Tweede Poolse Republiek uitgeroepen en werd Lemberg weer Lwów. Hoewel de strijd op papier geëindigd leek, ging hij op het terrein door op verschillende plekken van Europa. Meerdere grenzen dienden nog hun internationale erkenning te krijgen. Dit was ook het geval voor

Polen en de Unie der Socialistische Sovjetrepublieken, die het in 1919 en 1920 aan de stok met elkaar kregen. Om uit dit conflict te komen stelde de Engelse Minister van Buitenlandse Zaken, Lord George Curzon, een grens voor die beide partijen zou moeten tevredenstellen: de Curzonlinie. Deze grens werd echter door de Sovjet-Unie geweigerd (die op dat moment aan de winnende hand was), en wanneer Polen uiteindelijk als finale overwinnaar uit de strijd kwam, werd de oostelijke Poolse grens zo'n 200 kilometer naar het oosten verschoven, met regio's die vandaag in Oekraïne, Litouwen en Wit-Rusland liggen. Deze situatie duurde tot 1939, waar met het begin van de Tweede Wereldoorlog, nazi-Duitsland en de Sovjet-Unie de Poolse republiek langs beide zijden aan-

vielen. Onderling hadden ze door middel van het Ribbentrop – Molotovpact overeengekomen om Polen in tweeën op te delen als oorlogsbuit. Lwów kwam aan de hand van een aangepaste versie van de Curzonlinie (de 'B' versie) in de handen van de Sovjetunie te liggen. Dit zou echter niet lang duren, want met de aanval van nazi-Duitsland op de Sovjet-Unie van 22 juni 1941 (Operatie Barbarossa) kwam Lwów in de Duitse invloedssfeer en werd de stad opnieuw Lemberg. Het was de hoofdplaats van het *Distrikt Galizien* van het Generaal-gouvernement, de nazibufferstaat die na het verdwijnen van Polen in het leven geroepen werd. Deze bezettingsperiode van het hoogst antisemitische naziregime zet dan ook een eindpunt achter de eeuwenlange Joodse aanwezigheid

in Lemberg. Zo'n 200 000 Joden bevonden zich in de stad en zijn onmiddellijke omgeving in september 1939. Dit kwam onder meer omdat veel Joden naar hier waren gevlucht om aan de nazi's te ontkomen. Er werd in 1941 een getto gecreëerd en de Joden werden vanaf maart 1942 gedeporteerd naar het uitroeiingscentrum Bełżec of kwamen in het concentratiekamp van Janowska terecht dat meteen naast de stad lag. Na de overwinning van de USSR in 1945 werd Lviv en zijn regio aan de Oekraïense Socialistische Sovjetrepubliek vastgehecht en bleef zo na de val van het communisme in de onafhankelijke Oekraïense republiek in 1991. ■

Frédéric Crahay
Directeur

Vzw Auschwitz in Gedachtenis

Detail van een kaart van de regio Lemberg in 1943 gemaakt door het *Oberkommando des Heeres*.

De Curzonlinie in zijn oorspronkelijke vorm en de aangepaste Sovjetversie. In het midden ligt Lwów.

© Adam Cairr

© Alle rechten voorbehouden

Grenzen in de Westelijke Balkan.

Van 1941 tot 2008.

WO II in Joegoslavië (1941-1945)

Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd het territorium van het koninkrijk Joegoslavië bezet door de naburige asmogendheden (Duitsland, Italië, Hongarije en Bulgarije). Koning Peter II en de Koninklijke familie verlieten het land en in Londen werd de Koninklijke Joegoslavische regering in ballingschap opgericht en erkend als een lid van de geallieerden. In het westen van het vroegere koninkrijk richtte de Kroatische, fascistische Ustašabeweging de Onafhankelijke Staat Kroatië (NDH) op. Gesteund door en rechtstreeks onderworpen aan Duitsland en Italië, en gebaseerd op de raciale politiek van het Derde Rijk voerde men een extremistisch, Kroatisch nationalisme in. Ook begon men met de systematische, massale internering en deportatie van ongewenste categorieën mensen: Joden, Serviërs, Roma en Kroatische antifascisten. Tijdens het regime (1941-1945) lagen 22 van de 70 concentratiekampen op het Joegoslavische grondgebied in NDH. Het grootste en meest beruchte kamp was Jasenovac (ook bekend als 'het Auschwitz van de Balkan').

Sinds het begin van de oorlog leidden de voordien massaal verboden Joegoslavische communisten de partizaanse verzetsbeweging. Hun leider, de Kroaat

Josip Broz Tito, die aan het hoofd stond van het Volksbevrijdingsleger van Joegoslavië, vocht tegen de bezetters, maar ook tegen collaborateurs, met name Ustaša en de Cetniks. Aan de andere zijde namen de Cetniks (de Servische royalistische verzetsbeweging) het ook op tegen de bezetters, maar collaboreerden ze later met de Duitsers en Ustaša tegen de partizanen. Na de initiële steun aan de Cetniks kregen de partizanen ten slotte de volledige steun van de westelijke geallieerden, en in 1944 hielp het Rode Leger van de Sovjet-Unie hen om Joegoslavië te bevrijden. De oorlog werd gekenmerkt door extreem geweldadige wredeheden door de bezetters, en door interetnische conflicten, massamoorden en genocides (door Ustaša en de Cetniks). Er vielen meer dan een miljoen doden.

Het tweede Joegoslavië (1945-1992)

° Na de oorlog

Na het einde van de oorlog in 1945 nam Tito de macht over van de Koninklijke regering in ballingschap. Hij schafte de monarchie af en de Joegoslavische koning en diens familie mochten niet meer naar het land terugkeren. Joegoslavië werd een socialistische federatie in handen van de Joegoslavische Communisten-

bond, met Tito aan het hoofd van de partij en de staat. Het land bestond uit zes socialistische republieken: Slovenië, Kroatië, Bosnië-Herzegovina, Servië, Montenegro en Macedonië. Servië werd de enige republiek met twee autonome provincies: Vojvodina in het noorden, en Kosovo en Metohija in het zuiden.

De staat en de partij elimineerden meedogenloos elke vorm van oppositie, door middel van massa-executies van krijgsgevangenen, liquidaties en de vervolging van de aanhangers van de 'oude orde', tegenstanders van het nieuwe regime en leden van de Duitse etnische minderheid (Volksdeutsche).

De staat ging door een intensief proces van modernisering en heropbouw van het zwaar beschadigde land. Gaandeweg gingen de leefomstandigheden er zo drastisch op vooruit. Alle bevolkingsgroepen en talen van het Joegoslavische volk werden gelijk verklaard: voor het eerst erkende de staat de Montenegrijnen, de Macedoniërs en de Macedonische taal. Nationalisme werd verboden en vervangen door de ideologie van 'broederschap en eenheid van de Joegoslavische volkeren en nationale minderheden'. Joegoslavië kreeg er bijna 8 000 vierkante kilometer nieuw grondgebied bij. Dit bestond vooral uit de kustgebieden van Dalmatië en

←
Bezetting van het Koninkrijk Joegoslavië door de fascist.

Istrië, die het van Italië overnam. Na een lange internationale crisis in Triëst werden de grenskwesties tussen beide landen pas in 1975 volledig opgelost.

Het tweede Joegoslavië veranderde verschillende keren van naam: 1) Democratisch Federaal Joegoslavië (1945), 2) Federale Volksrepubliek Joegoslavië (1946 - 1963) en 3) Socialistische Federale Republiek Joegoslavië (SFRJ) (1963-1992).

° Buitenlands beleid

In de nasleep van de pas afgelopen wereldoorlog ontstond alweer een nieuw ideologisch conflict: de Koude Oorlog tussen het kapitalistische Westen en het communistische Oosten. Aanvankelijk volgde Joegoslavië het Sovjetmodel op de voet en leunde het aan bij de nieuwe socialistische staten van het Oostblok. Maar Tito bleek te onafhankelijk voor Sovjetleider Stalin, die Joegoslavië slechts beschouwde als een satellietstaat van de Sovjet-Unie. In 1948 werd Joegoslavië uit de Cominform gezet, waardoor alle banden met het Oostblok werden doorgesneden. Toch bleek de breuk tussen Tito en Stalin een belangrijk scharniermoment voor Joegoslavië.

Tito was er namelijk in geslaagd om de dominantie van de Sovjet-Unie te doorbreken en had zijn eigen model ontwikkeld voor socialistisch zelfbestuur. Voornamelijk omgeven door communistische landen vond Joegoslavië niet verwonderlijk nieuwe bondgenoten in het 'kapitalistische' Westen. Tito slaagde erin om aanzienlijke financiële en militaire steun te krijgen van de VS, ook al omdat de Amerikanen via hem het Oostblok wilden verzwakken. De Amerikaanse wapens droegen bij tot de groei van het Joegoslavisch Volksleger (JNA), dat een van de machtigste legers in Europa werd. Ook met de West-Europese landen onderhield het land vriendschapsbanden, en in de jaren 1950 ondertekende Joegoslavië zelfs een politiek en militair verdrag met de NAVO-lidstaten Griekenland en Turkije.

Het land opende zijn grenzen voor de wereld en zijn burgers mochten zonder visum naar het Oosten en het Westen reizen. In vergelijking met andere socialistische staten genoten de Joegoslaven veel meer vrijheid. Tito voerde een onafhankelijk buitenlands beleid en slaagde erin om van Joegoslavië het economisch meest ontwik-

kelde en internationaal erkende socialistische land te maken.

Na de breuk tussen Moskou en Belgrado verloor het regime stil aan de absolute macht over alle facetten van het leven van zijn burgers. In een nieuwe golf van repressie vonden er massale arrestaties en brutale vervolgingen van pro-Stalin georiënteerde Joegoslavische communisten (stalinisten) plaats. Ook duizenden boeren, die tegen een nieuwe collectivisatie door de staat waren, werden vervolgd. Ondanks de inspanningen van het regime om zich tegenover de rest van de wereld voor te doen als een democratie, bleven repressie en 'gecontroleerde vrijheid' schering en inslag in deze in wezen ondemocratische staat.

Dit was een zeer ongewone positie voor een communistisch land, wiens economie gesteund werd door het kapitalistische Westen. Hierdoor werd Joegoslavië niet alleen gedwongen tot een beleid van evenwicht tussen het Oosten en het Westen, het moest ook gaan samenwerken met derde wereldlanden. Uiteindelijk werd Joegoslavië een van de oprichters van de Beweging van Niet-Gebonden Landen, die haar leden haalde uit twee dominante blokken (NAVO en het Warschavapact). De beweging werd opgericht in 1961 en vocht voor dekolonisering, vrede en vrijheid in de

wereld. Tito, die een toonaangevende rol had verworven in de beweging en er een van de belangrijkste pleitbezorgers van was, bleef tot het eind van zijn leven wereldleiders ontmoeten en naar alle uithoeken van de wereld reizen.

° Binnenlands beleid

In de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw kreeg het regime steeds meer kritiek van het volk en klonk de vraag naar hervormingen almaar luider. Breed gedragen nationale oppositiebewegingen hamerden op de decentralisatie van de Joegoslavische federatie en meer autonomie voor de lidstaten. Soms eisten ze zelfs de onafhankelijkheid van de republieken. Met veel geweld sloeg Tito de oppositie van studenten, Albanezen en de grote 'Kroatische-Lentebeweging' neer.

Daarna volgden de Servische liberalen. De 'schoonmaak' onder Kroatische en Servische politici, en de opsluiting van duizenden intellectuelen, studenten en andere aanhangers maakten de al instabiele situatie in het land alleen nog maar precairder.

Tijdens zijn bestaan wijzigde het socialistische Joegoslavië verschillende keren van grondwettelijke vorm. De laatste, controversiële grondwet uit 1974 veranderde Joegoslavië in een confederatie, d.w.z. een losse unie van staten. Hij gaf de zes republieken en de

twee autonome provincies van Servië meer autonomie. Bovendien kregen ze allemaal veto-recht. De Serviërs waren diep misnoegd over het feit dat hun provincies bijna werden gelijkgesteld aan de republieken, waardoor Servië de soevereiniteit verloor over zijn gehele grondgebied (omdat het geen wetten kon veranderen zonder de toestemming van de provincies).

Tito, de 'zachte' dictator van de Balkan, stierf in 1980, na 35 jaar aan de macht. Ondanks zijn gevorderde leeftijd (88) en door zijn dominante rol in de Joegoslavische maatschappij en op het internationale toneel, kwam zijn dood als een donderslag bij heldere hemel voor de Joegoslaven. Er kwam een nieuw collectief presidentschap met de communistische leiders uit elke republiek. Zonder Tito, die met ijzeren vuist had geregeerd en alle nationalistische bewegingen die het land wilden destabiliseren de kop had ingedrukt, bleken de nieuwe leiders minder streng. Ze kregen af te rekenen met een diepe economische, politieke en interetnische crisis (bv. de buitenlandse schulden van Joegoslavië bedroegen \$ 20 miljard in 1980).

→
Maarschalk Josip Broz Tito

© Alle rechten voorbehouden

Met de ineenstorting van het Oostblok en het einde van de Koude Oorlog aan het eind van de jaren 1980, veranderde de internationale status van Joegoslavië aanzienlijk. De unieke status van het land was namelijk vooral te danken geweest aan de tegenstellingen tussen het Westen en het Oostblok. De meest extreme vormen van nationalisme staken de kop op. De autoritaire Servische president Slobodan Milošević schafte de autonomie van de Servische provincies af en veranderde samen met Montenegro de machtsbalans in het land. Hij stond erop dat alle Serviërs, als meest talrijke volk in de staat, in één land zouden wonen, omdat ze ook in Kroatië, BiH en Montenegro woonden. De Kroatische president Franjo Tuđman verkoos op zijn beurt een etnisch homogeen, onafhankelijk Kroatië, en wilde de vroegere Ustašabeweging van de onafhankelijke staat Kroatië nieuw leven inblazen.

Het hervormingsgezinde programma van de Joegoslavische eerste minister Ante Marković kwam helaas te laat om de voortdurende conflicten tussen de republieken te vermijden en de verhitte volksgemoederen te beda-

Joegoslavië 1941 - 1991.
Grenzen van de republieken
en van de provincies. ↓

© Alle rechten voorbehouden

ren, wat leidde tot het uiteenvallen van Joegoslavië.

Verval en oorlogen in Joegoslavië (1991-1999)

Alle pogingen van de Europese Gemeenschap (later de Europese Unie) en de internationale gemeenschap om te voorkomen dat het land zou uiteenvallen en er oorlogen zouden uitbreken, haalden niets uit. Ook het uitzonderlijke aanbod van de EG om van Joegoslavië onmiddellijk een nieuw lid te maken en \$ 5 miljard steun te geven om de economische situatie in het land te stabiliseren bood geen soelaas. De leiders van de Joegoslavische republieken waren sterk verdeeld en de desintegratiedynamiek had haar piek al bereikt. Een na een riepen ze hun onafhankelijkheid uit: Slovenië, Kroatië en Macedonië in 1991, Bosnië in 1992. De erkenning van Kroatië en Slovenië, eerst door Duitsland en later door de EG, speelde ongetwijfeld een cruciale rol bij het begin van de

burgeroorlog in Joegoslavië. Het gewelddadige verval van de SFR Joegoslavië werd getekend door een reeks oorlogen om de Joegoslavische opvolging: 1. De Tiendaagse Oorlog in Slovenië (1991); 2. De Kroatische onafhankelijkheidsoorlog (1991-1995); 3. De Bosnische burgeroorlog (1992-1995); 4. De oorlog in Kosovo (1998-1999). Tijdens de eerste drie oorlogen stond het Joegoslavische Volksleger aan de ene zijde en vocht het tegen de afgescheiden republieken om de federale staat samen te houden. Langzaam werd het een Servisch leger. Aan de andere kant van de linie stonden de legers van de afgescheiden Joegoslavische staten. Aan beide zijden waren ook paramilitaire krachten aan het werk. Zij voelden zich vaak de erfgenamen van de Ustaša- of Cetnikbeweging en werden vooral geleid door criminelen die verschrikkelijke oorlogsmisdaden begingen. Er vochten ook een groot aantal buitenlanders mee, zoals islamitische strijders (moed-

jahedien) aan de zijde van de Bosniërs.

De Kroatische oorlog (1991-1995)

De nieuwe Kroatische autoriteiten, met president Tudman aan het hoofd, verlaagden in 1990 de status van de Serviërs van tweede constituerende natie tot een nationale minderheid in Kroatië. Ook vatten ze het plan op om zich af te scheiden van Joegoslavië. Dat lokte een opstand uit bij de Serviërs, die hun eigen autonome regio binnen Kroatië uitriepen. Die zou bekend worden onder de naam Republiek van Servisch Krajina (bewapend en opgericht door Servië). De oorlog begon nadat Kroatië de onafhankelijkheid had uitgeroepen en bleef hoofdzakelijk beperkt tot gebieden met een etnisch gemengde bevolking en grondgebieden die de Serviërs beschouwden als hun eigendom. In de loop van 1995 versloegen de Kroatische strijdkrachten het Servische leger en kregen ze opnieuw de controle over delen van het grondgebied. Tijdens Operation Storm veroverden ze de Republiek van Servisch Krajina, met de stilzwijgende hulp van de VS en de steun van het leger van BiH. Dit betekende het einde van de oorlog, waarna ongeveer 200 000 Serviërs vertrokken. Het overgebleven grondgebied dat werd gecontroleerd door Serviërs (in

Vredesverdrag van Dayton

Oost-Slavonië en Baranja), werd tussen 1996 en 1998 vreedzaam opnieuw opgenomen in Kroatië. Er werden talloze etnische oorlogsmisdaden gepleegd tegen de Kroaten (bv. de vernietiging van Vukovar, de bombardementen op Dubrovnik) en tegen de Serviërs (bv. tijdens Operation Flash en Operation Storm door de Kroaten).

De Bosnische burgeroorlog (1992-1995)

Van alle republieken in het vroegere Joegoslavië had Bosnië-Herzegovina de meest etnisch gemengde bevolking (43 % moslims/Bosniërs, 31 % Serviërs en 17 % Kroaten). Nadat Slovenië en Kroatië hun onafhankelijkheid hadden uitgeroepen, wilde BiH hetzelfde doen. De etnische bevolkingsgroepen waren verdeeld: de Serviërs wilden de banden behouden met wat er overbleef van Joegoslavië (of ze wilden een

deel worden van een uitgebreid Servië). De Kroaten wilden dan weer toetreden tot een uitgebreid Kroatië en hun eigen staat oprichten binnen BiH, terwijl de Bosniërs een onafhankelijke staat wilden waar zij de dominante bevolkingsgroep zouden zijn.

In maart 1992 riepen de Bosniërs en de Kroaten het onafhankelijke BiH uit, zonder toestemming van de Serviërs maar met de sterke steun van de VS. Daarna riepen de Bosnische Serviërs de Republika Srpska (de Servische Republiek) uit, gesteund en bewapend door Servië, terwijl de Bosnische Kroaten de Kroatische Republiek Herceg-Bosna vormden, bewapend en bevoorrad door Kroatië. Aanvankelijk vochten de Bosniërs en de Kroaten samen tegen hun gemeenschappelijke vijand, de Serviërs. Maar later splitsten ze op en van dan af streed iedereen tegen elkaar.

De oorlog in BiH werd de meest gewelddadige in Europa sinds

WOII. De meest dramatische van de talloze wreedheden en oorlogsmisdaden waren het beleg van Sarajevo en de uitroeiing van meer dan 8000 Bosniërs in Srebrenica, door de Serviërs. Het Vredesverdrag van Dayton (1995), dat werd getekend door de presidenten van BiH, Kroatië en Servië, beëindigde de oorlog: in Bosnië-Herzegovina werd een federale staat opgericht die onder het toezicht stond van de internationale gemeenschap. De staat bestond uit twee autonome entiteiten: de Federatie van Bosnië-Herzegovina (51 % van het grondgebied) en de Republika Srpska (Servische Republiek) met 49 % van het grondgebied. Sarajevo bleef de gezamenlijke hoofdstad van beide. Hij kreeg een centraal bestuur en een collectief Bosnisch-Servisch-Kroatisch presidentschap.

In beide oorlogen, in Kroatië en BiH, maakten alle drie de strijdende partijen zich schuldig aan brutale etnische zuiveringen en begingen ze talrijke oorlogsmisdaden. Daarom installeerde de VN Veiligheidsraad al in 1993 het Joegoslaviëtribunaal (Engels: International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia of ICTY), dat tot 2017 actief was. Voor het tribunaal stonden politieke en militaire leiders van het vroegere Joegoslavië terecht voor hun oorlogsmisdaden, uitroeiing en andere misdaden.

Landen van het
voormalige Joegoslavië.

De oorlog in Kosovo (1998-1999)

Vanaf 1998 namen de gewapende conflicten tussen het separatistische Bevrijdingsleger van Kosovo (KLA) en de Servische strijdkrachten toe. De spanningen leidden in de lente van 1999 tot onderhandelingen in Rambouillet, tussen de Federale Republiek Joegoslavië (FRJ) en de Kosovaarse Albanen. De Servische zijde weigerde de militaire aanwezigheid van de NAVO op zijn grondgebied en het idee van onafhankelijkheid voor de Albanen te aanvaarden. De militaire interventie van de NAVO in de FRJ kwam er zonder de toestemming van de VN Veiligheidsraad. Tijdens de luchtaanvallen verjoegen Servische strijdkrachten honderdduizenden Albanen uit Kosovo. Na bijna drie maanden van dagelijkse bombardementen, aanzienlijke menselijke verliezen en enorme verwoestingen aan beide zijden werd de overeenkomst in Kumanovo getekend. Het Joegoslavische leger trok zich terug uit Kosovo, en met het leger vluchtten meer dan 200 000 Servische en andere niet-Albanese burgers naar Servië. Sindsdien bemannen eenheden van de NAVO (KFOR) posten in Kosovo. De VN Veiligheidsraad nam Resolutie 1244 aan, die bepaalde dat de FRJ zijn territoriale integriteit en soevereiniteit over Kosovo zou be-

Het derde Joegoslavië (1992-2006)

Na de ontbinding van de SFR Joegoslavië in 1992 bleven de laatste lidstaten, Servië en Montenegro, samen in een staat: de Federale Republiek Joegoslavië (FRJ). De FRJ kreeg een tijdelijk internationale economische sancties opgelegd door de VN wegens de betrokkenheid van de staat in de oorlogen. Die sancties veroorzaakten een verwoestende economische en sociale crisis in de FRJ, waar de oorlog gefinancierd was geweest door hyperinflatie. In 2003 werd de FRJ omgevormd tot de Staatsunie van Servië en Montenegro. Deze unie hield op te bestaan toen Servië en Montenegro in 2006 onafhankelijke staten werden. ■

Milan Kovačević
Historicus
Universiteit van Belgrado
Vertaald uit het Engels door
Elan Languages

Het hedendaagse Polen.

Haar gestolen grens en haar nieuw verworven grenzen

De vorige twee klasreflecties (nr. 27 en 28) behandelen de turbulente geschiedenis van Polen. In deze rubriek wordt dat verhaal afgesloten door een blik te werpen op het ontstaan van het hedendaagse Polen na de Tweede Wereldoorlog. De rubriek 'klasreflectie,' die met het jaarthema samen met de rubriek 'vraagstuk' kan behandeld worden, zal de (historisch)-aardrijkskundige achtergrond aanwenden om morele vragen te bekomen. Niettegenstaande wordt een theoretische achtergrond vereist om het onderwerp te doorgronden. Dit wordt hier ruim weergegeven aan de hand van verhelderende kaarten en in de vorm van een puntensysteem.

De bevrijding van het Generaal-gouvernement

- juli 1944: het Sovjetleger verovert het oosten van het Generaal-gouvernement.
- eind augustus 1944: de eerste communistische Poolse regering wordt opgezet in Lublin

© Alle rechten voorbehouden

Het verschil in de grenzen tussen de Tweede Republiek Polen en de huidige grenzen. Deze werden duidelijk meer westwaarts getrokken. ↑

De Volksrepubliek Polen

- Vanaf 1944 (de facto), officieel vanaf 1952: Volksrepubliek Polen. Het communistische regime treedt repressief op tegen het Pools patriotisme. Meerdere opstanden van Poolse arbeiders.
- 1955: het Warschaupact (communistisch militair bondgenootschap). Het Poolse leger staat onder bevel van de USSR.
- Jaren 1970: zwakke communistische regeringen volgen elkaar op. Vele Polen gaan in (illegale) oppositie waarbij de Rooms-katholieke Kerk een belangrijke rol speelt.
- Eind jaren 1970, maar pas officieel in 1980: oprichting van de vakbonds beweging Solidarność door Lech Wałęsa.
- 1978: de Poolse kardinaal Karol Wojtyła wordt Paus Johannes-Paulus II. Hij bestrijdt het communisme en steunt Solidarność.

De grenzen van het door de nazi's en sovjet's bezette Polen heeft na het einde van de Tweede Wereldoorlog meerdere verschuivingen gekend. ↓

© Adam Cairr

De grenzen van het nieuwe Polen hebben niets te maken met de Tweede Poolse Republiek. De westelijke delen worden gewonnen op het verslagen Derde Rijk, maar de oostelijke gebieden worden ingenomen door de USSR.

Dit heeft tot gevolg dat de grenzen om en bij de 250 km meer westwaarts werden getrokken na de Tweede Wereldoorlog en dit door het communistische regime opgelegd. Grote en gedwongen volksverhuizingen vonden plaats, met alle gewelddaden van dien.

In 1990 volgt Lech Wałęsa de laatste president in ballingschap, Ryszard Kaczorowski, op als vrij verkozen president van de (Derde) Republiek Polen. ↑

Sinds 2004 is Polen lid van de Europese Unie. Het land moderniseert zich in een sneltempo. ↓

Ethische vragen:

- Wat zou men kunnen verstaan onder 'de Poolse geschiedenis' en 'de/een geschiedenis in Polen'?
- In hoeverre moet een 'volk' zijn geschiedenis kennen?
- Wat vind je van de stelling: "De geschiedenis wordt door de overwinnaars geschreven?"

- 1980: grote staking te Gdańsk, dat zwaar de kop wordt ingedrukt. Echter wordt de eerste onafhankelijke vakbond (in een communistisch land) gelegaliseerd. Vele mensen hangen deze aan.
- 1981: generaal Jaruzelski grijpt de macht. Hij herstelt de (communistische) Poolse Verenigde Arbeiderspartij. Solidarność wordt verboden! Solidarność-voorman, Lech Wałęsa, wint de Nobelprijs voor de Vrede (1983).
- 1985: Michail Gorbatsjov (USSR) voert de Glasnost (transparantie, politieke eenheid & vrijheid) en de Perestrojka (vrije markteconomie) door. Generaal Jaruzelski wordt de Voorzitter van de Staatsraad (eig. staatshoofd).
- 1988: Jaruzelski start met gesprekken, ook met Solidarność.

- juni 1989: Eerste "vrije" verkiezingen. Solidarność is de grote overwinnaar, toch "behoudt" de communistische partij de meerderheid.
- 31 december 1989: De Poolse president (in ballingschap) heft het communisme op ten voordele van een parlementaire democratie.

(Derde) Republiek Polen

- 1 januari 1990: Polen verwerpt de staatsocialistische economie en treedt uit het Warschaupact. Later heft de Poolse communistische partij zichzelf op.
- mei 1990: eerste volledige vrije verkiezingen in Polen. Lech Wałęsa wordt de eerste Poolse president van de (Derde) Republiek Polen.
- 1997: er komt een nieuwe

- Poolse grondwet waarbij gekozen wordt voor identiteit in plaats van etniciteit.
- 1999: Polen wordt lid van de NAVO.
  - 2004: Polen treedt de Europese Unie bij.
  - 2005: de nationaal-conservatieve partij (Recht en Rechtvaardigheid) komt aan de macht. Lech Kaczyński wordt president. Zijn tweelingbroer Jarostaw wordt het jaar erop eerste minister.
  - 2010: wanneer de president en hoge machthebbers naar Katyń vliegen voor de commemoratie stort het vliegtuig neer nabij Smolensk. ■

Johan Puttemans
Pedagogisch coördinator
Vzw Auschwitz in Gedachtenis

Naam en voornaam

Klas / Les

De pedagogische fiche van dit nummer kan, bij uitbreiding, behandeld worden met de rubrieken 'Vraagstuk' en 'Klasreflectie'.

Doelgroep: 3^e graad

Vakken: geschiedenis/aardrijkskunde, PAV, MaVo

Voorziene lesuren: minimum 2 lesuren.

Overeenkomstig het artikel over de Balkan, is het bestuderen van de geschiedenis van Duitsland (of beter: de Duitse geschiedenis) heel interessant en verhelderend in geografisch-historisch perspectief.

Duid op de tijdslijn hieronder de belangrijkste gebeurtenissen aan.

Zoek volgende personen op: Willy Brandt, Helmut Kohl, Erich Honecker en Angela Merkel.

Zoek landkaarten op van de Bondsrepubliek Duitsland en de Duitse Democratische Republiek. Vergelijk deze met de huidige kaart van Duitsland.

Opmerkingen leerkracht

SPOREN VAN HERINNERING

is een driemaandelijks uitgave van
vzw Auschwitz in Gedachtenis

www.auschwitz.be

Samen met leerkrachten en leerlingen gaan we voor burgerzin en fijn samen leven.

Linken en Herinneren

De vzw Auschwitz in Gedachtenis organiseert een jaarlijkse wedstrijd met de titel 'Linken en Herinneren'. Deze wedstrijd is gericht tot de leerlingen van de vijfde en zesde jaren secundair onderwijs, en dit ongeacht de onderwijsvorm of de -koepel. Er wordt elk jaar een thema gekozen door onze Nederlandstalige Commissie voor Onderwijs en Vorming en door onze Franstalige pedagogische commissie. Rond dat thema mogen de leerlingen een werk inzenden. Dit kan een verhandeling of een gedicht zijn, maar ook een meer artistiek werk zoals foto, tekening, video, muziek, toneel, buurtproject enz.

Er worden zes Nederlandstalige en zes Franstalige laureaten gekozen. Zij krijgen een geldprijs, een diploma en een uitnodiging om deel te nemen aan onze vijfdaagse studiereis naar Polen, waar we Auschwitz en Birkenau bezoeken.

Thema's die de vorige jaren aan bod kwamen:

- ° Vluchten kan niet meer
- ° Mensenwaarde-handelswaarde
- ° Alles kan in naam van democratie!
- ° De grenzen van de waarheid

Bakens voor burgerzin

Er worden meer en meer scholen beloond met labels: 'groene school', 'sportschool' en vele anderen. Wij startten verleden jaar een project op waarbij scholen die zich extra inzetten voor burgerzin en samenleven, nu ook een label kunnen krijgen: Bakens voor Burgerzin.

Dit is géén nieuwe wedstrijd maar een erkenning die wij graag uitreiken aan de scholen die het belang inzien van hun leerlingen klaar te stomen om te kunnen meewerken aan een betere maatschappij. Op 27 januari (herdenking van de bevrijding van Auschwitz) worden de directieleden en leerkrachten die gekozen werden, uitgenodigd om hun plaque in ontvangst te nemen in bijzijn van de Minister van Onderwijs en van de Schepen van Onderwijs van hun gemeente of stad. De drie eerste scholen die laureaat werden waren het Stedelijk Lyceum Cadix van Antwerpen, het Institut du Sacré-Cœur van Ganshoren en het Lycée Saint-Jacques van Luik.

Tolerantie: een gebrek aan respect

Omdat enkel 'tolerantie' niet genoeg is, moeten we respect leren opbrengen ten opzichte van de andere, degene die anders is dan wij. De andere begrijpen, angst en onwetendheid weren, is de sleutel tot het uitroeien van het wij >< zij probleem.

De vzw Auschwitz in Gedachtenis doet een oproep tot leerkrachten om samen een les op te stellen rond één van de tien thema's die dit project rijk is:

- ° be-voor-oordelen
- ° het opnemen voor anderen
- ° de vrijheid om anders te wandelen
- ° iedereen broeder
- ° niets zien, niets weten
- ° het recht van de sterkste
- ° hoe groot is de schade?
- ° uitgefloten, uitgesloten
- ° alle begrip voorbij
- ° wat mensen mensen aandoen

Deze tien lessen zullen geïllustreerd zijn door werken van leerlingen die deelnamen aan de jaarlijkse wedstrijd. Het totaalpakket wordt aangeboden aan alle scholen die hiermee aan de slag willen gaan.

Voor alle info over deze drie projecten:

georges.boschloos@auschwitz.be

SAVE THE DAY

De vzw Auschwitz in Gedachtenis breidt elk jaar zijn wetenschappelijke, pedagogische en culturele activiteiten uit.

Elk jaar heeft de vzw Auschwitz in Gedachtenis zijn vaste activiteiten: studiereizen naar Auschwitz-Birkenau en naar de voormalige getto's en uitroeiingscentra in Polen, het belonen van wetenschappelijk onderzoek, het uitgeven van belangrijke teksten en naslagwerken, het geven van conferenties in scholen en culturele centra, het uitgeven van uw driemaandelijks tijdschrift *Sporen van Herinnering*, het logistiek ondersteunen van leerkrachten in hun dagelijkse taken met pedagogische en didactische tools... Daarbij heeft de vereniging een drukke agenda met wetenschappelijke, pedagogische en culturele afspraken. We zetten ze even op een rijtje voor u: onze kalender tot eind 2018.

15 september: Historische rondleiding door de 'Marollenwijk' in Brussel.

Deze wijk is vandaag een populaire toeristische trekpleister, maar was ooit de plek waar de Joden uit het Oosten, die de pogroms en

het groeiende nazisme ontvluchten, zich vestigden. Het is ook hier dat de razzia's plaatsvonden. Ontelbare Joodse gezinnen werden van hieruit naar de Dossinkazerne in Mechelen gestuurd en van daaruit verder naar Auschwitz gedeporteerd. Het is ook in de straten van de Marollen dat men vandaag een groot aantal *Stolpersteinen* kan vinden.

25 september: Vierde film van onze cineclub 'Verdoken beelden'.

Vier jaar geleden startte de vzw met een eigen filmclub in de bioscoop AVENTURE in hartje Brussel. Elk jaar worden zes opmerkelijke films vertoond rond een centraal

thema. Verleden jaar was het thema 'Verloren jeugd', dit jaar draait alles rond 'Grenzen'. Op 25/09 krijgen we de Australische film *Rabbit Proof Fence*. Het toegangsticket is aan de democratische prijs van 6 euro.

22 oktober: academische zitting van de prijsuitreiking van de Internationale Prijs van de Stichting Auschwitz.

We krijgen elk jaar een belangrijk aantal wetenschappelijke werken toegestuurd uit de hele wereld: academici die hun thesis maken rond thema's die ons werk bij de Stichting Auschwitz aanbelangt. Een groep experts kiezen elk jaar drie laureaten. Deze krijgen de

Prijs van de Stichting Auschwitz, de Prijs Jacques Rozenberg en de Beurs voor Onderzoek. Deze plechtige ceremonie vindt plaats in het stadhuis van Brussel in bijzijn van de hoogste instanties.

30 oktober: vijfde film van onze cineclub 'Verdoken Beelden'.

De Duits-Israëlische film *Ajami* vertelt het verhaal van drie uiteenlopende gemeenschappen die proberen samen te leven in Tel Aviv. Op vier jaar zijn het aantal bezoekers van onze filmclub verdubbeld.

3 en 4 november: Internationaal colloquium rond Aktion Reinhardt en Aktion Erntefest.

In het verleden organiseerde de vzw Auschwitz in Gedachtenis belangrijke internationale colloquia met als thema's o.a. 'De transitkampen in Europa onder het nazisme', 'Herinneringsreizen. Balans, actualiteit, perspectieven &... kritieken', 'De Sonderkommando en de Arbeitsjuden', 'De Grijze zone', 'Het werk van Primo Levi'...

9 november: De Muziek onder het Derde Rijk

Voor het derde opeenvolgend jaar organiseert de vereniging op datum van *Kristalnacht* een muzikaal evenement. In 2016 was het thema 'Een nieuw leven voor het erfgoed'. Zeven muzikanten

brachten nieuwe composities, voortkomend uit minuscule stukjes geschreven muziek, teruggevonden in Auschwitz. In 2017 werd een 26-koppig kinderkoor uit het Poolse Łódź uitgenodigd. Voortbouwend op het jaarthema 'Verloren jeugd' brachten zij kinderliedjes in het Jiddisch. Dit jaar ontvingen we Tcha Limberger met zijn kwartet voor een avond vol zigeunermuziek aansluitend op het thema 'Over grenzen heen'. Elk jaar wordt het concert voorafgegaan door een conferentie.

21 november: Vormingsdag rond het thema 'Het nazi vernietigingsproces: een technische invalshoek'.

Tijdens deze vormingsdag, initiaal gepland voor leerkrachten, maar open voor een breed publiek, legt uiteen op welke manier het hele industriële vernietigingsproces van de nazi's kon bestaan. Deze vorming geeft een duidelijk antwoord op negationistische opmerkingen waarmee men in de klas soms te maken krijgt. Deze

vormingsdag is ook een perfecte voorbereiding voor hen die de studiereis 'In het Spoor van de Shoah in Polen' willen beleven.

27 november: zesde en laatste film van de cineclub.

Het is de Iraans/Iraakse film *Turtles can fly* die deze editie afsluit. De filmclub zal volgend jaar draaien rond het thema 'propaganda'.

6 december: vierde en laatste film van onze cyclus van documentaires.

Buiten de zes fictiefilms van onze filmclub, vertonen wij ook elk jaar een aantal belangrijke documentaires. Dit jaar hadden we in januari 'Felix Nussbaum' van Lydia Chagoll, in juni vertoonden we 'Je reviendrai' van Jean Barat, begin september vertoonden we 'La passeuse des Aubrais' van Michaël Prazan en voor de afsluiters kozen we voor 'Leven en overleven in Auschwitz' van Sarah Timperman en Stéphanie Perrin. Deze vertoningen zijn gratis en steeds in bijzijn van de cineasten.

Tijdelijke expo in Dossin

In de tijdelijke expo "Holocaust en Strips" voeren meer dan 200 strips, *graphic novels* en manuscripten de bezoeker doorheen de fictionalisering van de Holocaust. Op welke manier kan je de Holocaust 'verbeelden'? Welke rol en plaats krijgen persoonlijke getuigenissen en herinneringen in een getekend verhaal? Zijn de werken fictief, of eerder journalistiek? Welke motieven, metaforen en artistieke technieken zetten de auteurs in? Maar vooral: welke maatschappelijke en educatieve rol kan het beeldverhaal spelen voor de jonge en toekomstige generaties.

Feit en fictie. Ze lijken elkaars tegenpolen. Maar hoeft dat altijd zo te zijn? De geschiedenis krijgt steeds vaker een fictief jasje, en daar ontsnapt de Holocaust ook niet aan. Sinds de jaren 1970 wagen *graphic novelists* zich aan het thema: onzeker, met enige schroom maar ook met respect. 'Maus' van Art Spiegelman wist zich een weg te banen naar de literatuurcanon, maar ook vele andere striptekenaars slaagden in hun ambitie om de Holocaust in beelden te vatten.

Deze tentoonstelling werd ontworpen door en overgenomen van Mémorial de la Shoah, Parijs.

Holocaust en Strips is te bezoeken in Kazerne Dossin van 17.09.2018 tot en met 22.04.2019.

Dag van de Leerkracht

BEN JIJ LEERKRACHT?

Kom dan naar onze Franstalige dag van de leerkracht tijdens de krokusvakantie. Dankzij de samenwerking tussen de pedagogische cel *Démocratie ou barbarie* en de Stichting Auschwitz kunnen we u een rijk gevuld en divers programma aanbieden.

Het centrale thema is 'Genocide en beelden'.

Dit wordt toegelicht aan de hand van conferenties, geleide bezoeken en een workshop.

's Ochtends ligt de focus op stripverhalen en beelden. Na de lunch verschuift het accent naar propaganda.

VOOR WIE?

Voor alle leerkrachten en toekomstige leerkrachten van het basisonderwijs, het secundair onderwijs, hogescholen en universiteiten en voor pedagogische adviseurs.

WANNEER?

Dinsdag 5 maart 2019.

WAAR?

Kazerne Dossin - Goswin de Stasartstraat 153 - 2800 Mechelen

PROGRAMMA?

9 u. - 9.30 u.: Onthaal

9.30 u. - 10.30 u.: Anti-judaïsme en het beeld (Johan Puttemans)

10.30 u. - 11.30 u.: Genocide en strips (Yves Monin)

11.30 u. - 11.45 u. Pauze

11.45 u. - 13 u.: Shoah en strips (begeleid bezoek)

13 u. - 14 u.: Lunch

14 u. - 15 u.: De nazipropaganda: het beeld ten dienste van indoc-trinatie (begeleid bezoek)

15 u. - 16.15 u.: Workshop propaganda (Marjan Verplancke)

www.kazernedossin.eu

CONTACTGEGEVENS

vzw Auschwitz in Gedachtenis
Stichting Auschwitz
Wolstraat 17/Bus 50 - 1000 Brussel

Tel.: 02/5127998
Fax: 02/5125884

info@auschwitz.be
www.auschwitz.be

Eindredactie: Henri Goldberg
Hoofdreductie: Frédéric Crahay, Johan Puttemans
Redactiesecretaris: Georges Boschloos
Redactiecomité: Dirk Lagast, Marjan Verplancke, Dimitri Roden, Yves Monin, Jean Cardoen
Graficus: Georges Boschloos
Drukker: EVM Print

Met steun van:

Vlaanderen
verbeelding werkt

